

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ

της ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: Το χρονικό της κυπριακής τραγωδίας

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Σωτήρης Ριζάς

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Γιώργος Τσίρης

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Κωνσταντίνος Καπένης

© Σωτήρης Ριζάς, 2024

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2024

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2024

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-5865-6

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr

psychogios.gr

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ

της ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ

ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Πρόλογος

Οι ιστορικές επέτειοι, ιδίως στο πλαίσιο του επίσημου εορτασμού τους, ήταν συχνά διεκπεραιωτικές εκδηλώσεις γραφειοκρατικού, ή στενά διδακτικού, χαρακτήρα. Η αλληλοδιαδοχή όμως των επετείων της τελευταίας τριετίας, τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση, τα 100 από τη Μικρασιατική Καταστροφή και τα 50 από το πραξικόπημα Ιωαννίδη και την τουρκική εισβολή στην Κύπρο, ανέδειξε ένα ευρύ και γνήσιο κοινωνικό ενδιαφέρον για ιστορικά γεγονότα θεμελιώδη, με την έννοια ότι οι συνέπειές τους υπήρξαν βαθιές και μακροχρόνιες.

Η κρίση του Κυπριακού το 1974, συνέπεια του πραξικοπήματος της δικτατορίας Ιωαννίδη εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις 15 Ιουλίου και η τουρκική εισβολή που ακολούθησε και εξελίχθηκε σε δύο φάσεις, η πρώτη στις 20 Ιουλίου και η δεύτερη στις 14 Αυγούστου, σηματοδοτεί αυτό που έγινε αντιληπτό στην Ελλάδα ως η μεγαλύτερη εθνική καταστροφή μετά το 1922. Πράγματι, τα γεγονότα αυτά δημιούργησαν μια νέα κατάσταση στην Κύπρο, η οποία παραμένει αμετάβλητη πενήντα χρόνια μετά. Ενώ έως τότε η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας είχε υπό τον έλεγχό της το 95% του εδάφους του κράτους, οι τουρκικές δυνάμεις κατέλαβαν και εξακολούθουν να κατέχουν το 36% του εδάφους του νησιού, και 160.000 Ελληνοκύπριοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Η διεθνής κοινότητα δεν αναγνώρισε ως κράτος την τουρκοκυπριακή

οντότητα, την οποία αναγνωρίζει μόνο η Τουρκία, αλλά η κατοχή απέκτησε μόνιμο χαρακτήρα.

Κατ' αναλογία προς τον Ιανό, η κρίση του 1974 είχε δύο όψεις, καθώς, εκτός από την *de facto* διχοτόμηση της Κύπρου, σηματοδότησε τη Μεταπολίτευση, την κατάρρευση της δικτατορίας, τη μετάβαση της Ελλάδας σε ένα νέο κοινοβουλευτικό σύστημα και την εδραίωση της πλέον λειτουργικής δημοκρατίας στη νεότερη ελληνική ιστορία. Το γεγονός αυτό στηρίχθηκε στην ωριμότητα της κοινωνίας, στις οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που είχαν συντελεστεί την προηγούμενη δεκαετία, δηλαδή την ανάπτυξη, την αστικοποίηση και την εξάπλωση των μικρών και μεσαίων αστικών στρωμάτων, καθώς και στην ιστορική εμπειρία της δικτατορίας. Πλην όμως, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε υπό ποιες προϋποθέσεις και σε ποιες ακριβώς συνθήκες θα μπορούσε να υπάρξει μια μετάβαση στη δημοκρατία. Στις 15 Ιουλίου 1974, όταν δηλαδή πραγματοποιήθηκε το πραξικόπημα στην Κύπρο, το στρατιωτικό καθεστώς δεν αντιμετώπιζε κάποια αντίδραση. Ήταν περίπου κοινή η παραδοχή ότι δε διέθετε λαϊκό έρεισμα αλλά ο έλεγχός του στην επικράτεια ήταν πλήρης. Δε γνωρίζουμε και δεν έχουμε ενδείξεις για να υποθέσουμε υπό ποιες συνθήκες μπορούσε να αντιμετωπίσει αντίδραση ή πρόκληση. Η επάνοδος δηλαδή στη δημοκρατία δεν ήταν αναμενόμενη και, πολύ περισσότερο, δεν ήταν προδιαγεγραμμένη η επάνοδος στη δημοκρατία με τον τρόπο που έγινε.

Το θεμελιώδες γεγονός για την κρίση του 1974 ήταν το πραξικόπημα του αρχηγού του ελληνικού στρατιωτικού καθεστώτος, Δημητρίου Ιωαννίδη, εναντίον του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Η επικρατούσα για δεκαετίες αντίληψη στην Ελλάδα και την Κύπρο ήταν ότι ο Ιωαννίδης αποφάσισε και προχώρησε στο πραξικόπημα υποκινούμενος από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες υποτίθεται ότι ήθελαν να απαλλαγούν από τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο λόγω της αδέσμευτης πολιτικής του και των φιλικών του σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση, και, εν συνεχεία, προκαλώντας την τουρκική απόβαση, να επιτύχουν τη διχοτόμηση της Κύπρου. Αν και η άποψη αυτή ήταν κυρίαρχη, επρόκειτο για μια υπόθεση η οποία δεν είχε θεμελιωθεί εμπειρικά. Αυτό το γεγονός οφεί-

λόταν σε πολλούς παράγοντες. Ο Ιωαννίδης ήταν μεν επικεφαλής του στρατιωτικού καθεστώτος, αλλά η δομή εξουσίας της οποίας ηγείτο ήταν άτυπη και ο ίδιος δεν κατείχε κανένα κυβερνητικό αξίωμα. Απέφευγε επίσης συστηματικά την τήρηση αρχείου, τουλάχιστον στον βαθμό που μπορούμε να γνωρίζουμε. Πέραν αυτού, ο Ιωαννίδης απέφευγε να έρθει σε επαφή με επίσημους διπλωματικούς εκπροσώπους ξένων δυνάμεων. Οι απόψεις του εμφανίζονται εμμέσως σε διπλωματικές εκθέσεις, καθώς οι επαφές του με τις Ηνωμένες Πολιτείες διεξάγονταν κυρίως μέσω στελεχών της αμερικανικής Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (CIA).

Συνεπώς, το βασικό ζήτημα στην ιστορική έρευνα παραμένει ο τρόπος με τον οποίο ο Ιωαννίδης αποφάσισε να προχωρήσει στο πραξικόπημα εναντίον του Μακαρίου, πώς σχημάτισε την πεποίθηση ότι διέθετε για τον σκοπό αυτό την υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών και ότι αυτή η εικαζόμενη υποστήριξη ήταν ικανή να αποτρέψει τουρκική απόβαση στην Κύπρο.

Με την πάροδο του χρόνου, από το 2000 και μετά, διατέθηκαν στην έρευνα χιλιάδες σελίδων και διπλωματικών εγγράφων των Ηνωμένων Πολιτειών και του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο διατηρούσε αξιόλογη παρουσία στην Κύπρο, ως εγγυήτρια δύναμη αλλά και ως κάτοχος κατά κυριαρχία δύο σημαντικών βάσεων στη Μεγαλόνησο. Αξιοσημείωτη ήταν επίσης η απόδοση, πρόσφατα, στην έρευνα των μαρτυρικών καταθέσεων στο πλαίσιο των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής για το Κυπριακό το 1986-1988. Παρά ταύτα, ο πολύ σημαντικός αυτός όγκος αρχειακού υλικού, ενώ φώτισε επιμέρους πολιτικές, διπλωματικές και στρατιωτικές όψεις των εξελίξεων, δεν προσθέτει πολλά στις γνώσεις μας για το ερώτημα-κλειδί, τις επαφές του Ιωαννίδη με τα στελέχη της CIA σχετικά με το Κυπριακό.¹ Από τα διαθέσιμα έγγραφα γνωρίζουμε τι έλεγε ο ίδιος ο Ιωαννίδης στους Αμερικανούς συνομιλητές και τις διακυμάνσεις της σκέψης του

1. Για το θέμα αυτό, βλ. Lawrence Stern, *Λάθος άλογο*, «Ταμασός», Λευκωσία 1978, και Αλέξης Παπαχελάς, *Ένα σκοτεινό δωμάτιο 1967-1974*, «Μεταίχμιος», Αθήνα 2021.

για τον Μακάριο και το Κυπριακό, αλλά δε γνωρίζουμε τι έλεγαν οι Αμερικανοί συνομιλητές του στον Ιωαννίδη. Εν πάση περιπτώσει όμως, από τα διαθέσιμα στοιχεία μπορούμε να συμπεράνουμε ότι:

Ο αμερικανικός παράγων, υπό την κυριαρχική επιρροή του υπουργού Εξωτερικών Χένρι Κίσινγκερ, ο οποίος ήταν αδιάφορος για την πολιτική φύση των καθεστώτων των συμμάχων των Ηνωμένων Πολιτειών, διατηρούσε μια σχέση εργασίας με τον Ιωαννίδη. Θεωρείτο στην Ουάσινγκτον ότι ο αόρατος δικτάτορας ήταν ισχυρός και ταυτόχρονα δεν αντετίθετο στα αμερικανικά συμφέροντα ασφαλείας, αλλά ήταν διατεθειμένος να συνεργάζεται με την Ουάσινγκτον στο πολυμερές πλαίσιο του NATO και στο διμερές πλαίσιο των ελληνοαμερικανικών σχέσεων ασφαλείας, και εξασφάλιζε την ακώλυτη χρήση των αμερικανικών βάσεων στην ελληνική επικράτεια.

Ειδικά στο Κυπριακό, ο αμερικανικός παράγων ήταν εν γνώσει των σκέψεων του Ιωαννίδη για ενδεχόμενη ανατροπή του Μακαρίου. Παρά το γεγονός ότι το Στέιτ Ντιπάρτμεντ θεωρούσε επιζήμια για τα αμερικανικά συμφέροντα μια κρίση στην Κύπρο, καθώς αυτή θα απειλούσε τη συνοχή της νοτιοανατολικής πτέρυγας του NATO, η Ουάσινγκτον δεν αντέδρασε ενεργά στο ενδεχόμενο αυτό, λόγω άμβλυνσης των αντανάκλαστικών της που προέκυπτε από τις αλληπάλληλες κρίσεις του Κυπριακού, από τη στασιμότητα στις προσπάθειες επίλυσης του προβλήματος στο πλαίσιο των διακοινοτικών διαπραγματεύσεων, και, πιθανώς, λόγω του προσανατολισμού του Μακαρίου προς τους Αδεσμεύτους και το Ανατολικό μπλοκ. Αν και δεν προκύπτει από τις διαθέσιμες αρχειακές πηγές ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες επεδίωκαν ενεργά την ανατροπή του Μακαρίου λόγω της εξωτερικής του πολιτικής, αυτό δε σημαίνει ότι οι Αμερικανοί ιθύνοντες θα αναλάμβαναν μια μερίζονα προσπάθεια διάσωσης της εξουσίας του.

Η κρίση του Κυπριακού το 1974 ήταν συνέπεια κυρίως τριών παραγόντων:

Ο πρώτος ήταν οι διαφορές Ελλήνων και Ελληνοκυπρίων. Οι διαφορές αυτές αντανάκλουν σε μεγάλο βαθμό αποκλίσεις θεμελιώδους σημασίας σχετικά με τον στρατηγικό στόχο. Αυτός ο στόχος ήταν άραγε η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή η ανεξαρτησία;

Εκτός αυτού, και στις δύο περιπτώσεις, ποιο ήταν το τίμημα που έπρεπε να καταβληθεί; Ήδη από το 1963 η ασάφεια έτεινε να επικρατεί ως προς αυτό, καθώς η ελληνοκυπριακή ηγεσία έκλινε άρρητα, αλλά σαφώς, προς την ανεξαρτησία και ήταν πεπεισμένη ότι μπορούσε να επιτύχει τον στόχο αυτό χωρίς να χρειαστεί να καταβληθεί οποιοδήποτε αντάλλαγμα προς την Τουρκία και τους Τουρκοκυπρίους, σε αντίθεση με την ένωση, για οποιαδήποτε μορφή της οποίας έπρεπε να υπάρξει ένα είδος εδαφικής αποζημίωσης για την Άγκυρα το οποίο οι Ελληνοκύπριοι θεωρούσαν ισοδύναμο της διχοτόμησης. Εντούτοις, μια προσεκτική ανάλυση των δυνατοτήτων έδειχνε ήδη από τότε ότι σε οποιαδήποτε περίπτωση κάποιο αντίτιμο έπρεπε να καταβληθεί. Οι σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας ήταν σε σημαντικό βαθμό ασταθείς, καθώς δεν είχαν τεθεί σαφείς κανόνες μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, το 1960. Οι σχέσεις αυτές ήταν επιβαρυνμένες από τη θεωρία του «εθνικού κέντρου», από την αντίληψη δηλαδή ότι η Αθήνα είχε το προβάδισμα έναντι της Λευκωσίας στη διαμόρφωση της πολιτικής στο Κυπριακό. Οι διαφορές αυτές εκδηλώθηκαν ήδη από το 1963, δηλαδή πριν από την κατάλυση του κοινοβουλευτισμού, και συχνά ήταν βαθύτατες και οξείες. Παρά ταύτα, έμπειρες κυβερνήσεις και πολιτικοί, όπως ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ευάγγελος Αβέρωφ από τη συντηρητική παράταξη, ο Γεώργιος Παπανδρέου από την Ένωση Κέντρου, απέφυγαν να υπερβούν το όριο προς την αναγκαστική επιβολή των απόψεων της Αθήνας στη Λευκωσία. Το όριο αυτό υπερέβη η δικτατορία Ιωαννίδη τον Ιούλιο του 1974, με συνέπεια την τουρκική επέμβαση και την de facto διχοτόμηση του νησιού. Η διαμάχη της δικτατορίας Ιωαννίδη με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο ήταν φορτισμένη από ιδεολογικές αλλά και στρατηγικές στρεβλώσεις που διέτρεχαν την ανάλυση του Ιωαννίδη και συνεργατών του. Οι τελευταίοι αντετίθεντο ιδεολογικά και προσωπικά στον Μακάριο, τον οποίο θεωρούσαν ως το σημαντικότερο εμπόδιο για την ένωση, καθώς απέβλεπε στη διατήρηση της Κυπριακής Δημοκρατίας με την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης και των συμμάχων της, αλλά και του κινήματος των Αδεσμεύτων. Στην ιδεολογική αντίθεση προσετίθετο η κακή στρατηγική στάθμιση των πα-

ραγόντων που επηρέαζαν το Κυπριακό. Ο Ιωαννίδης και οι νεότεροι αξιωματικοί που τον υποστήριζαν είχαν σχηματίσει την πεποίθηση ότι η Ελλάδα είχε υποχωρήσει κατά την κρίση του 1967 και είχε αποσύρει τη μεραρχία της από την Κύπρο λόγω έλλειψης αυτοπεποίθησης και στρατηγικής προσήλωσης της ηγεσίας του στρατιωτικού καθεστώτος. Η Ελλάδα έπρεπε να επιδιώξει τη δημιουργία ενός τετελεσμένου γεγονότος στην Κύπρο, στο οποίο εν συνεχεία έπρεπε να επιμείνει, καθώς αναμενόταν ότι ο αμερικανικός παράγων θα παρενέβαινε και θα απέτρεπε τον πόλεμο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας προκειμένου να μη διαλυθεί η νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Αυτή ήταν η βασική παραδοχή επί της οποίας στηρίχθηκε το πραξικόπημα Ιωαννίδη στην Κύπρο.

Ο δεύτερος παράγων ήταν η τουρκική πολιτική. Η Άγκυρα είχε ως πρωταρχικό στόχο της πολιτικής της στο Κυπριακό από το 1956 τη διχοτόμηση. Ο στόχος αυτός παραμερίστηκε κατά καιρούς λόγω του ευρύτερου στρατηγικού πλαισίου ή ειδικών συνθηκών στο Κυπριακό: Το 1958, λόγω της γενικότερης αστάθειας στη Μέση Ανατολή, η οποία επέβαλε τον συμβιβασμό με την Ελλάδα στο πλαίσιο των στρατηγικών προτεραιοτήτων του Ψυχρού Πολέμου. Αργότερα, το 1964, λόγω της αμερικανικής παρέμβασης προς την Τουρκία, με την επιστολή Τζόνσον, καθώς η Ουάσινγκτον είχε πειστεί ότι οι Ελληνοκύπριοι είχαν επικρατήσει επί του εδάφους και ήταν αναγκαίο να αναζητηθεί μια λύση που θα ενέτασσε την Κύπρο έμμεσα στο ΝΑΤΟ. Στο πλαίσιο αυτό, και μάλλον κατ' εξαίρεση στην πορεία του Κυπριακού, είχε κριθεί ότι έπρεπε να αποδοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στην Αθήνα. Η επιστολή Τζόνσον της 5ης Ιουνίου 1964 είχε κρίσιμη σημασία για την εξέλιξη του Κυπριακού. Η κληρονομιά της επιβάρυνε τις τουρκοαμερικανικές σχέσεις, αλλά ταυτόχρονα άφησε και μια υποθήκη υπέρ της Τουρκίας, όπως αναδείχθηκε στην κρίση του 1974. Ο Πρόεδρος Τζόνσον τόνιζε στην επιστολή του ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες και οι σύμμαχοι της Τουρκίας γενικότερα δε θα αισθάνονταν ενδεχομένως υποχρέωση να συνδράμουν την Τουρκία στο πλαίσιο της εγγύησης της Ατλαντικής Συμμαχίας αν η Άγκυρα υφίστατο επίθεση από τη Σοβιετική Ένωση λόγω τουρκικών ενεργειών για τις οποίες η τουρκική κυ-

βέρνηση δε θα είχε διαβουλευθεί προηγουμένως με τους συμμάχους της. Ο Κίσινγκερ, ο οποίος χειρίστηκε την κρίση του Κυπριακού το 1974, σημείωνε ότι αυτή η διατύπωση δεν έπρεπε να έχει χρησιμοποιηθεί έναντι συμμάχου του ΝΑΤΟ, για τον λόγο ότι η εγγύηση της Συμμαχίας δινόταν για να προστατευθούν τα συμφέροντα εθνικής ασφαλείας των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτό ίσχυε ειδικά για την Τουρκία, η οποία ήταν τοποθετημένη σε ένα εξαιρετικά σημαντικό από γεωπολιτική άποψη σημείο. Αυτή η επιστολή υποθήκευσε μελλοντικές κρίσεις του Κυπριακού, σημείωνε ο Κίσινγκερ, ο οποίος υπαινισσόταν προφανώς ότι δεν ήταν νοητό να ασκηθεί παρόμοια πίεση από την πλευρά των Ηνωμένων Πολιτειών στην Τουρκία.² Η κρίση στις σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας το 1972 με αφορμή την εισαγωγή στην Κύπρο τσεχοσλοβακικού οπλισμού είχε εξελιχθεί στο πλαίσιο μιας ελληνοτουρκικής προσέγγισης, αλλά οι ακριβείς όροι της συνεννόησης για το Κυπριακό δεν έχουν γίνει γνωστοί. Η Αθήνα απέφυγε όμως τον Φεβρουάριο του 1972 να προχωρήσει στην ανατροπή του Μακαρίου, ανήσυχη από την πιθανή αντίδραση του Ανατολικού μπλοκ και τη διεθνή απομόνωση. Όταν τον Ιούλιο του 1974 η Αθήνα ανέτρεψε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, η Άγκυρα βρισκόταν ενώπιον μιας μοναδικής ευκαιρίας από στρατηγική άποψη για να επιτύχει τη διχοτόμηση.

Ο τρίτος παράγων ήταν η αμερικανική πολιτική και το ευρύτερο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου. Η Ουάσινγκτον ήταν ενεργά αναμειγμένη στο Κυπριακό ήδη από την εκδήλωση της κρίσης του 1963-1964. Όπως σημείωνε ο χειριστής του θέματος υφυπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μπολ, από τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών είχε αναμειχθεί στο ζήτημα τον Φεβρουάριο του 1964, το Κυπριακό απειλούσε να φέρει σε πόλεμο την Ελλάδα και την Τουρκία, επηρέαζε τις σχέσεις των δύο αυτών χωρών με την κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενέπλεκε τη Βρετανία, η οποία ήταν εγγυήτρια δύναμη και διατηρούσε βάσεις στη Μεγαλόνησο, επηρέαζε τη σχέση της Κύπρου με την Κοινοπολιτεία, της οποίας ήταν μέλος, απειλούσε

2. Henry Kissinger, *Years of Renewal*, Simon & Schuster, Λονδίνο 2012, σελ. 200-201.

τη συνοχή της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ, ήταν ενεργό ζήτημα στη διπλωματία των Ηνωμένων Εθνών, ενίσχυε τη σχέση της Κύπρου με άλλες Αδέσμευτες χώρες και, λόγω των διπλωματικών ανοιγμάτων του Μακάριου προς τη Μόσχα, έτεινε να φέρει τη Σοβιετική Ένωση στη στρατηγικά κρίσιμη ανατολική Μεσόγειο.³ Το πλέγμα αυτό των ενδιαφερόντων καθόριζε την οπτική των Ηνωμένων Πολιτειών έως το 1974. Η αμερικανική πολιτική εξελίχθηκε με τρόπο πολύπλοκο κατά την κρίση του 1974. Η Ουάσινγκτον δεν αντιτάχθηκε ενεργά στο στάδιο προπαρασκευής του πραξικοπήματος από τον Ιωαννίδη, ενώ δεν απέτρεψε την τουρκική εισβολή. Ο Κίσινγκερ ισχυριζόταν ότι δε θεωρούσε τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο Κάστρο της Μεσογείου και ότι δεν επεδίωκε την ανατροπή του, καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούσαν να συνυπάρξουν με αυτόν. Ταυτόχρονα όμως σημείωνε ότι:

«[...] προκειμένου να προστατεύσει τον εαυτό του από την ανάμειξη της Ελλάδας και την πίεση της Τουρκίας, ο Μακάριος έτεινε να ακολουθήσει τον δρόμο του Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ της Αιγύπτου και του Μουαμάρ Καντάφι της Λιβύης, συμμαχώντας με τα ριζοσπαστικά στοιχεία του κινήματος των Αδεσμεύτων. Επιπρόσθετα, και ιδίως αφού η στρατιωτική χούντα κατέλαβε την εξουσία στην Αθήνα το 1967, ο Μακάριος στηρίχθηκε όλο και περισσότερο στους Κύπριους κομμουνιστές ώστε να εξασφαλίσει εσωτερική υποστήριξη έναντι των μηχανορραφιών που εκπορεύονταν από την Ελλάδα. Αυτό το σκεπτικό τον οδήγησε στη μυστική εισαγωγή τσεχοσλοβακικού οπλισμού στην Κύπρο προκειμένου να εξοπλίσει την Προεδρική Φρουρά για την περίπτωση ενός ενδεχόμενου πραξικοπήματος εκπορευόμενου από την Αθήνα και να αυξήσει τη δική του ελευθερία κινήσεων στο πλαίσιο των εθνοτικών διαμαχών στην Κύπρο».⁴

Στη στάθμιση της στρατηγικής αξίας της Ελλάδας και της Τουρκίας, ο Κίσινγκερ ισχυριζόταν ότι είχε αποφύγει να παρεμβεί ενα-

3. George Ball, *The Past Has Another Pattern: Memoirs*, Norton, Νέα Υόρκη 1982, σελ. 338.

4. Kissinger, *Years of Renewal*, σελ. 198-199.

ντίον της δικτατορίας Ιωαννίδη για να μην απομονώσει και ταπεινώσει την Ελλάδα, γιατί τη θεωρούσε πολύ σημαντικό πυλώνα της στρατηγικής του ΝΑΤΟ. Ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών σημείωνε όμως ταυτόχρονα ότι κατεχόταν από την πεποίθηση ότι η στρατηγική αξία της Τουρκίας ήταν ακόμα υψηλότερη από αυτή της Ελλάδας. Από γεωπολιτική άποψη, η Τουρκία συνόρευε με τη Μέση Ανατολή, την κεντρική Ασία, την Ευρώπη και τη Σοβιετική Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό, η Τουρκία ήταν απολύτως αναγκαία για τις Ηνωμένες Πολιτείες σε καθεμία από τις περιοχές αυτές. Η Αγκυρα ήταν σταθερός σύμμαχος στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και φιλοξενούσε 26 ηλεκτρονικούς σταθμούς οι οποίοι παρακολουθούσαν τις βαλλιστικές δοκιμές και το διαστημικό πρόγραμμα της Σοβιετικής Ένωσης.⁵

Εκτός από τις διεθνείς διαστάσεις της, η κρίση του Κυπριακού και η συνακόλουθη καταστροφή του 1974 απετέλεσαν τον καταλύτη για τη Μεταπολίτευση στην Ελλάδα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η υποτροπή της δικτατορίας με την ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον ταξίαρχο Ιωαννίδη και τους αδιάλλακτους υποστηρικτές του στις 25 Νοεμβρίου 1973 είχε οδηγήσει σε ένα στρατιωτικό καθεστώς ακόμα πιο απομονωμένο από τη λαϊκή θέληση σε σχέση με το προηγούμενο. Είναι όμως επίσης ακριβές ότι δεν υπήρχε κάποια ενεργός και απειλητική αντίσταση στο στρατιωτικό καθεστώς, δε γνωρίζουμε και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τι θα είχε συμβεί αν δε μεσολαβούσε το πραξικόπημα Ιωαννίδη στην Κύπρο, το οποίο εγκαινίασε την κρίση η οποία οδήγησε στη Μεταπολίτευση. Αυτό που μπορεί όμως να υποστηριχθεί με ασφάλεια είναι ότι υπήρχε ένα ευνοϊκό διεθνές πλαίσιο και ένα ώριμο αίτημα της συντριπτικής πλειοψηφίας της κοινωνίας για γνήσιο εκδημοκρατισμό, στο οποίο ανταποκρίθηκε με θετικό τρόπο, αλλά στο πλαίσιο των από μακρού γνωστών αντιλήψεών του και μιας συγκεκριμένης στρατηγικής, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Σωτήρης Ριζάς
Αθήνα, Ιούλιος 2024

5. Στο ίδιο, σελ. 225.

Το ιστορικό πλαίσιο

Το Κυπριακό τέθηκε τον Ιανουάριο του 1950⁶ όταν η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, η οποία έπαιζε τον ρόλο της Εθναρχίας, δηλαδή της αρχής του ελληνικού έθνους στη Μεγαλόνησο, οργάνωσε το δημοψήφισμα για την ένωση. Δεν επρόκειτο για τυπικό δημοψήφισμα το οποίο πληρούσε τις διαδικαστικές προϋποθέσεις μιας ψηφοφορίας, αλλά για μια συλλογή υπογραφών η οποία όμως δεν αμφισβητήθηκε ως προς το ουσιώδες στοιχείο της, ότι δηλαδή εξέφραζε τη θέληση της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων, που συνιστούσαν το 80% του πληθυσμού του νησιού, έναντι του 18,5% των Τουρκοκυπρίων, για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Το δημοψήφισμα δεν είχε άμεσες συνέπειες, καθώς είχε μόλις τερματιστεί ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, και οι κυβερνήσεις του Κέντρου δεν ήταν σε θέση να υιοθετήσουν μια διεκδικητική στάση ένα-

6. Για το ιστορικό υπόβαθρο του Κυπριακού, βλ. Paschalis Kitromilides, *Insular Destinies. Perspectives on the History and Politics of Modern Cyprus*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 2020. Ανατομία του Κυπριακού, στο Γιώργος Καλπαδάκης, *Κυπριακό 1954-1974. Στοχαστικές προσαρμογές και ο αιώνιος δηλιγιαννισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2023. Για την πρώτη φάση του Κυπριακού από το 1950 έως το 1955, βλ. Ioannis Stefanidis, *Isle of Discord. Nationalism, Imperialism and the Making of the Cyprus Problem*, Hurst, Λονδίνο 1999.

ντι της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών. Το αίτημα της αυτοδιάθεσης, δηλαδή της ένωσης, εδραζόταν σε δύο πυλώνες. Ο ένας ήταν ο υπολειπόμενος ελληνικός αλυτρωτισμός. Η Μικρασιατική Καταστροφή είχε θέσει τέρμα στην επιδίωξη της σύστασης μιας «Ελλάδας των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών». Η Ελλάδα ήταν κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου μια δύναμη δεσμευμένη στο status quo, στην κατάσταση δηλαδή που διαμόρφωσαν οι συνθήκες οι οποίες είχαν τερατίσει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μεταξύ αυτών η Συνθήκη της Λωζάννης του 1923. Απέμεναν βέβαια περιοχές με συμπαγή ελληνική πλειοψηφία ή συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, η Δωδεκάνησος, η οποία βρισκόταν υπό ιταλική κατοχή· η Κύπρος, η οποία είχε προσαρτηθεί από τη Βρετανική Αυτοκρατορία το 1914 και η προσάρτησή της αυτή είχε αναγνωριστεί από την Τουρκία με τη Συνθήκη της Λωζάννης· η Βόρειος Ήπειρος, η οποία είχε περιέλθει στην Αλβανία. Η ελληνική εξωτερική πολιτική απέφυγε να θέσει όμως διεκδικήσεις. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήταν κατ' εξοχήν φορέας αυτής της πολιτικής και το κατέστησε σαφές όταν αποδοκίμασε την εξέγερση των Ελληνοκυπρίων εναντίον της βρετανικής αποικιακής διοίκησης τον Οκτώβριο του 1931. Η μόνη μέθοδος με την οποία οι Ελληνοκύπριοι θα μπορούσαν να ελπίζουν σε βελτίωση της θέσης τους ή αλλαγή του καθεστώτος της Μεγαλονήσου ήταν η απευθείας συνεννόησή τους με τη βρετανική διοίκηση.

Η κατάσταση μεταβλήθηκε με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η ελληνική κυβέρνηση επεδίωξε στο πλαίσιο της συνδιάσκεψης ειρήνης την προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου, της Δωδεκανήσου και μιας ευρείας εδαφικής ζώνης κατά μήκος της ελληνοβουλγαρικής μεθορίου. Οι ελληνικές διεκδικήσεις δεν είχαν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους τύχη στο διαμορφούμενο μεταπολεμικό περιβάλλον. Η ανάδυση του διπολισμού, η διαίρεση δηλαδή της Ευρώπης σε δύο μπλοκ, και η τροπή των σχέσεων μεταξύ των δύο Υπερδυνάμεων στον Ψυχρό Πόλεμο σήμαινε ότι η διευθέτηση της ειρήνης δε θα γινόταν με τον συνήθη τρόπο, κατά τον οποίο οι νικητές αποκόμιζαν εκτεταμένα ή, εν πάση περιπτώσει, σημαντικά εδαφικά πλεονεκτήματα σε βάρος των ηττημένων, καθώς η Σοβιετική Ένωση, η ισχυρό-

τερη δύναμη στην ευρωπαϊκή ήπειρο, είχε κυριαρχήσει στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη και ήταν σε θέση να αντιδράσει σε εδαφικές αξιώσεις υπέρ των νέων συμμάχων της, για την περίπτωση της Ελλάδας, της Βουλγαρίας και της Αλβανίας. Η Ελλάδα ικανοποιήθηκε μόνο στην περίπτωση της Δωδεκανήσου, η οποία ανήκε στην ηττημένη Ιταλία και περιήλθε στην ελληνική κυριαρχία με τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947.

Η Αθήνα δεν επεδίωξε όμως την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, την έθεσε μόνο στο πλαίσιο διμερών αγγλοελληνικών συνομιλιών κατά την επίσκεψη του αντιβασιλέως και αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο του 1945. Όπως είναι προφανές δεν ήταν δυνατό η ελληνική κυβέρνηση να διεκδικήσει την Κύπρο από τη στιγμή κατά την οποία η Ελλάδα είχε περιέλθει στη βρετανική σφαίρα επιρροής – εξέλιξη η οποία είχε αναγνωριστεί άλλωστε από την αγγλορωσική συμφωνία των ποσοστών της Μόσχας του Οκτωβρίου του 1944.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η βρετανική Εργατική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη προς στιγμήν, το 1945-1946, να εξετάσει το ενδεχόμενο της παραχώρησης της Κύπρου στην Ελλάδα. Ήταν η μόνη συγκυρία κατά την οποία το ενδεχόμενο αυτό συζητήθηκε σοβαρά και με κάποια άνεση χειρισμών έναντι της Τουρκίας, λόγω της τουρκικής ουδετερότητας κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανάμνηση της οποίας παρέμενε ακόμα έντονη.

Την ένωση την υποστήριζε το Foreign Office, επικαλούμενο το γεγονός ότι οι Ελληνοκύπριοι συνιστούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, καθώς και την ανάγκη να ενισχυθεί η καλή θέληση που ήταν αναγκαία στις αγγλοελληνικές σχέσεις. Στην ένωση αντετίθετο το War Office, το οποίο απέβλεπε στη διατήρηση της Κύπρου ως βάσης η οποία θα κάλυπτε τις βρετανικές στρατηγικές ανάγκες στη Μέση Ανατολή, και το Colonial Office, το οποίο, ενόψει της ανεξαρτητοποίησης των Ινδιών και της λήξης της βρετανικής Εντολής στην Παλαιστίνη, επεδίωκε να υπάρξει ένα σαφές σήμα ότι η Βρετανική Αυτοκρατορία δεν είχε εισέλθει σε μια αναπότρεπτη διαδικασία ρευστοποίησης. Το θέμα κρίθηκε τελικά το φθινόπωρο του 1946, όταν ο

ελληνικός εμφύλιος πόλεμος άρχισε να κλιμακώνεται, με συνέπεια η παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα να μην είναι από στρατηγική άποψη μια ασφαλής επιλογή.⁷

Πέραν του υπολειπόμενου αλυτρωτισμού, ο οποίος, στην περίπτωση της Κύπρου, αποδείχθηκε ισχυρός, το αίτημα της αυτοδιάθεσης ενισχυόταν από το ρεύμα της αποαποικιοποίησης. Υπήρχε το ισχυρό αίσθημα ότι η ροπή της Ιστορίας οδηγούσε τις αποικίες στην αυτοδιάθεση. Αλλά αυτό δε σήμαινε ότι έλειπαν οι αντιστάσεις εκ μέρους των αποικιακών αυτοκρατοριών, οι οποίες σήμαιναν και μακρές αιματηρές αναμετρήσεις. Στην περίπτωση της Κύπρου η βρετανική πολιτική επρόκειτο να υιοθετήσει μια αδιάλλακτη στάση, η οποία εκφράστηκε με τη δήλωση του υφυπουργού Αποικιών Χόπκινσον στη Βουλή των Κοινοτήτων στις 28 Ιουλίου 1954. Υπήρχαν περιοχές, δήλωνε ο υφυπουργός Αποικιών Χένρι Χόπκινσον, οι οποίες *ουδέποτε* θα μπορούσαν να ελπίζουν ότι θα γίνουν πλήρως ανεξάρτητες. Η Κύπρος ήταν μία από αυτές. Η άνοδος του εθνικισμού στη Μέση Ανατολή, ιδίως στην Αίγυπτο, δημιουργούσε το αίσθημα στους Βρετανούς ιθύνοντες ότι η Κύπρος έπρεπε να διατηρηθεί οπωσδήποτε ως βρετανική κτήση. Η στρατηγική της σημασία αυξανόταν δηλαδή τη στιγμή ακριβώς κατά την οποία η Βρετανική Αυτοκρατορία και η βρετανική θέση στη Μέση Ανατολή βρισκόνταν σε υποχώρηση.

Η βρετανική πολιτική συνέκλινε στο σημείο αυτό με την τουρκική. Στην Αθήνα είχε διαμορφωθεί η αντίληψη ότι η Τουρκία δεν επρόκειτο να ενδιαφερθεί για το Κυπριακό. Πέραν αυτού, στην ιστοριογραφία του Κυπριακού υποστηρίζεται η θέση ότι η Τουρκία είχε υποκινηθεί να εμπλακεί στο Κυπριακό, στο τέλος Αυγούστου του 1955, μετά την πρόσκληση από την πλευρά της Βρετανίας να συμμετάσχει στη συνδιάσκεψη του Λονδίνου μαζί με την Ελλάδα για την εξέταση του Κυπριακού στο πλαίσιο της στρατηγικής κατάστασης στην Ανατολική Μεσόγειο. Στην πραγματικότητα, η τουρκική κυβέρνηση είχε εκ-

7. Σωτήρης Ριζάς, «Η διαμόρφωση της βρετανικής πολιτικής στο Κυπριακό (1940-1946)», *Δελτίο του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού*, Τόμος Πρώτος, Ακαδημία Αθηνών, 1998, σελ. 203-223.

δηλώσει το ενδιαφέρον της για την Κύπρο και την αντίθεσή της στην αυτοδιάθεση με υπόμνημα που είχε υποβάλει στην Ουάσινγκτον ήδη από τον Μάρτιο του 1954. Το βασικό στοιχείο που προέκυπτε από τη διαφαινόμενη τουρκική στάση ήταν η αντίθεση της Άγκυρας σε αλλαγή της κυριαρχίας στην Κύπρο. Από την οπτική της Τουρκίας, το νησί θεωρείτο προέκταση της τουρκικής επικράτειας, της Ανατολίας. Η ελληνική πλειοψηφία των Κυπρίων θεωρείτο ως ένα τοπικό δεδομένο αλλά, σε ευρύτερο πλαίσιο, η Κύπρος, ευρισκόμενη σε απόσταση 40 μιλίων από τα νότια παράλια της Τουρκίας και 146 μιλίων από τη Ρόδο, δεν ήταν δεκτό από την Τουρκία ότι μπορούσε να προσαρτηθεί από την Ελλάδα, για λόγους ασφαλείας. Η ένωση, μετά την προσάρτηση της Δωδεκανήσου από την Ελλάδα το 1947, θα σήμαινε ολοκλήρωση της «περικύκλωσης» της Τουρκίας από μια αλυσίδα ελληνικών νησιών τα οποία βρίσκονταν πολύ κοντά στα τουρκικά παράλια. Από πολιτική άποψη, το 1954 η Τουρκία ήταν σε θέση να προβάλει τις αντιλήψεις της, καθώς, ήδη από τον Μάρτιο του 1947, είχε συνδεθεί με τις Ηνωμένες Πολιτείες στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου με το Δόγμα Τρούμαν και, εν συνεχεία, το 1952 είχε ενταχθεί πλήρως στο ΝΑΤΟ, ταυτόχρονα με την Ελλάδα. Η στρατηγική της αξία για τη Συμμαχία, τη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες εκτιμάτο ότι ήταν μεγαλύτερη από τη στρατηγική αξία της Ελλάδας. Η Τουρκία είχε μια μακρά συνοριακή γραμμή με την Σοβιετική Ένωση και λειτουργούσε ως φράγμα για την κάθοδο της τελευταίας προς τη Μέση Ανατολή. Παράλληλα, η Τουρκία ήλεγχε τα Στενά και παρεμπόδιζε την κάθοδο της Σοβιετικής Ένωσης στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Η Ελλάδα έπαιξε σημαντικό ρόλο στη στρατηγική εξίσωση, αλλά μάλλον συμπληρωματικό προς την Τουρκία. Απέτρεπε την κάθοδο των σλαβικών χωρών στο Αιγαίο και, συνεπώς, την έμμεση κάθοδο στις λεγόμενες θερμές θάλασσες, ενώ, παράλληλα, κρατούσε το στρατηγικό σημείο της εισόδου προς τα Στενά και της εξόδου από αυτά. Η στάθμιση αυτή της στρατηγικής αξίας των δύο χωρών θα βάραινε στην εξέλιξη του Κυπριακού τις επόμενες δεκαετίες. Μόνο περιστασιακά και για βραχύ διάστημα η στρατηγική στάθμιση από την πλευρά των Αμερικανών θα μεταβαλλόταν υπέρ της Ελλάδας.

Όταν το 1953 η νέα συντηρητική κυβέρνηση του Ελληνικού Συναγεαργμού υπό τον στρατάρχη Παπάγο αποφάσισε να θέσει το θέμα στη βρετανική πλευρά ενήργησε με δύο εσφαλμένες παραδοχές. Η πρώτη ήταν ότι η Ελλάδα ήταν πλέον ένας αξιόπιστος σύμμαχος λόγω της ισχυρής συντηρητικής μονοκομματικής κυβέρνησης που είχε αναδειχθεί στη θέση των αδύναμων κυβερνήσεων του Κέντρου στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1952. Η δεύτερη ήταν ότι το ζήτημα δεν αφορούσε την Τουρκία και μπορούσε να επιλυθεί χωρίς την εμπλοκή της Άγκυρας. Η Αθήνα τελούσε υπό την εντύπωση ότι η νομική δέσμευση που απέρρεε από τη Συνθήκη της Λωζάννης σχετικά με την παραίτηση της Τουρκίας από την κυριαρχία επί της Κύπρου σήμαινε ότι η τουρκική πλευρά θα απέφευγε να εμπλακεί στην υπόθεση αν το ζήτημα ανακινείται. Δεν ίσχυσε ούτε το ένα ούτε το άλλο.

Η βρετανική Συντηρητική κυβέρνηση υπό την προεδρία του Τσόρτσιλ με υπουργό Εξωτερικών τον Άντονι Ίντεν απέβλεπε στη διαφύλαξη της υπολειπόμενης Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Πέραν αυτού, η συνάντηση του Παπάγου με τον Ίντεν τον Σεπτέμβριο του 1953, κατά την οποία ο Έλληνας πρωθυπουργός επιχείρησε να προωθήσει την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα στο πλαίσιο των διμερών αγγλοελληνικών σχέσεων, απέτυχε, καθώς ο Ίντεν αρνήθηκε οποιαδήποτε συζήτηση με τρόπο ο οποίος υπονόμωσε τη δυνατότητα προσωπικής επαφής με τον Έλληνα πρωθυπουργό. Κατόπιν της εξέλιξης αυτής, η Αθήνα αποφάσισε τη λεγόμενη διεθνοποίηση του ζητήματος, δηλαδή την προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη. Η ελληνική προσφυγή ζητούσε να συζητηθεί από τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού το αίτημα της αυτοδιάθεσης, δηλαδή, ουσιαστικά, η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Την εποχή εκείνη τα Ηνωμένα Έθνη ελέγχονταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες και στο επίπεδο της Γενικής Συνέλευσης, αφού λίγες μόνο αποικίες είχαν αποκτήσει την ανεξαρτησία τους. Έτσι, τον Δεκέμβριο του 1954 η ελληνική προσφυγή δεν έγινε δεκτή προς συζήτηση στη Γενική Συνέλευση. Ήταν μια υπόμνηση σε αυτή την αρχική φάση του Κυπριακού ότι τα Ηνωμένα Έθνη ήταν ένα χρήσιμο βήμα, αλλά όχι αποφασιστικό μέσο για την επίλυση του ζητήματος.

Η απόρριψη της προσφυγής είχε αναδείξει τον ρόλο-κλειδί των

Ηνωμένων Πολιτειών. Η αμερικανική στάση διαμορφωνόταν υπό το κράτος των αντιφατικών πιέσεων που δεχόταν η Ουάσινγκτον από την πλευρά των συμμάχων της. Επρόκειτο για ένα ζήτημα που κρινόταν από τη στρατηγική του σημασία στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου αλλά και ως ένα πρόβλημα διαχείρισης συμμαχιών.⁸ Η Ουάσινγκτον αντιλαμβανόταν το ζήτημα και ως αποικιακό, και δεν υπήρχαν πολλές αμφιβολίες ως προς αυτό το σημείο ότι η αποικιοκρατία βιάδιζε στο τέλος της. Από την άλλη πλευρά όμως, η Βρετανία ήταν ο σημαντικότερος σύμμαχος των Ηνωμένων Πολιτειών με ένα σημαντικό δίκτυο επαφών και διευκολύνσεων σε όλη την υδρόγειο, και ιδίως στη Μέση Ανατολή, όπου η θέση της κλονιζόταν. Οι Αμερικανοί ήθελαν, συνεπώς, να αποφύγουν την άσκηση πίεσης για μια άμεση λύση του Κυπριακού που θα κλόνιζε τη βρετανική θέση στη Μέση Ανατολή. Σε αντίθεση εξάλλου με την Αθήνα, υπολόγιζαν περισσότερο την τουρκική αντίδραση, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή δεν εκλαμβανόταν ακόμη στην Ουάσινγκτον ως ένα veto από την πλευρά της Τουρκίας που δεν μπορούσε να ξεπεραστεί. Άρα στο σημείο αυτό η αμερικανική πολιτική δεν απέκλειε την αυτοδιάθεση, αλλά η προτίμηση των Αμερικανών ήταν για μια μεταβατική λύση αυτοκυβέρνησης του νησιού, η οποία θα οδηγούσε βαθμιαία στην αυτοδιάθεση.

Η απόρριψη της ελληνικής προσφυγής από τα Ηνωμένα Έθνη τον Δεκέμβριο του 1954 ωθούσε την Αθήνα σε νέα κλιμάκωση, η οποία θα ήταν ακόμα πιο σοβαρή στις συνέπειές της.⁹ Την 1η Απριλίου 1955 θα σημειώνονταν στην Κύπρο εκρήξεις βομβών οι οποίες σηματοδοτούσαν την έναρξη της ένοπλης δράσης της Εθνικής Οργάνωσης Κυ-

8. Monteagle Stearns, *Περίπλοκες συμμαχίες. Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο*, «Ποντίκι», Αθήνα 1992· Sotiris Rizas, *Realism and Human Rights in US Policy toward Greece, Turkey, and Cyprus*, Lexington, Λάναμ 2018· Claude Nicolet, *United States Policy towards Cyprus 1954-1974: Removing the Greek-Turkish Bone of Contention*, Bibliopolis, Μάνχαϊμ 2001.

9. Για τη δεύτερη φάση του Κυπριακού, βλ. Evanthis Hatzivassiliou, *Britain and the International Status of Cyprus 1955-1959*, University of Minnesota, Μινεάπολις 1997· Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus, 1954-1959*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1998.

πρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) υπό την ηγεσία του συνταγματάρχη Γεωργίου Γρίβα. Η Αθήνα, χωρίς τη συνδρομή της οποίας η ανάληψη και η συνέχιση της δράσης της ΕΟΚΑ έως τον Φεβρουάριο του 1959 θα ήταν αδύνατη, αντιλαμβανόταν πιθανότατα την ένοπλη δράση ως μέσο πίεσης, αλλά η έναρξη αυτής της ένοπλης δράσης άλλαξε τα δεδομένα του προβλήματος. Η διπλωματική διαχείριση της υπόθεσης δεν ήταν αδύνατη εφεξής, αλλά ήταν περισσότερο πολύπλοκη.

Τον Αύγουστο του 1955 επρόκειτο να συγκληθεί στο Λονδίνο συνδιάσκεψη μετά από πρόσκληση της βρετανικής κυβέρνησης, με τη συμμετοχή της ελληνικής και της τουρκικής πλευράς. Σκοπός της συνδιάσκεψης, όπως αναφερόταν στη βρετανική πρόσκληση, ήταν η εξέταση του ζητήματος στο πλαίσιο των στρατηγικών δεδομένων της Ανατολικής Μεσογείου. Η Αθήνα αποδέχθηκε την πρόσκληση. Ήταν μια περίοδος κατά την οποία η ελληνική κυβέρνηση, λόγω της μακράς ασθένειας του στρατάρχη Παπάγου, δε διέθετε στην ουσία μια σαφή πολιτική στο Κυπριακό. Η επικρατούσα άποψη από πολλές δεκαετίες είναι ότι η Αθήνα δεν έπρεπε να αποδεχθεί την πρόσκληση, διότι αναγνώρισε έτσι την Τουρκία ως ενδιαφερόμενο μέρος στο Κυπριακό. Η βάση της άποψης αυτής είναι ασθενής, καθώς η Τουρκία δεν επρόκειτο να αγνοηθεί από τη Βρετανία, η οποία είχε τον άμεσο χειρισμό του Κυπριακού ως αποικιακή δύναμη, και τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες προτιμούσαν να δρουν στο διπλωματικό παρασκήνιο αλλά είχαν εκ των πραγμάτων μεγαλύτερη βαρύτητα.

Η συνδιάσκεψη έληξε χωρίς αποτέλεσμα στις 5 Σεπτεμβρίου, και ακολούθησε το πογκρόμ κατά των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης στις 5 και 6 Σεπτεμβρίου. Η ιστορική έρευνα έχει αναδείξει πέραν αμφιβολιών το γεγονός της ανάμειξης των τουρκικών Αρχών στο πογκρόμ. Από πολιτική και διπλωματική άποψη όμως, το πογκρόμ είχε αντιφατικές συνέπειες. Στην αμερικανική πλευρά κατέστη σαφές ότι τα επιμέρους εθνικά συμφέροντα των δύο χωρών επηρέαζαν δραματικά την εξωτερική τους πολιτική, με δυσμενείς επιπτώσεις για τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Την προτεραιότητα των ατλαντικών συμφερόντων θα έσπευδε να την υπογραμμίσει ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών Τζον Φόστερ Ντάλες στις 18 Σεπτεμ-

βρίου, υπενθυμίζοντας την επένδυση που είχαν κάνει οι Ηνωμένες Πολιτείες στις δύο χώρες. Ήταν μια δήλωση που, από την οπτική τής Αθήνας, εξίσωνε τον θύτη με το θύμα. Από πολιτική άποψη όμως η Αθήνα και οι Ελληνοκύπριοι μάλλον ωφελήθηκαν, καθώς στις αρχές Οκτωβρίου επρόκειτο να ξεκινήσουν οι πρώτες συνομιλίες στην ιστορία του Κυπριακού με στόχο μια πολιτική διευθέτηση του προβλήματος. Τις συνομιλίες αυτές θα τις διεξήγαγε από τη βρετανική πλευρά ο νέος κυβερνήτης της Κύπρου, στρατάρχης Χάρντινγκ, στρατιωτικός με μεγάλο γόητρο στη Βρετανική Αυτοκρατορία. Συνομιλητές της βρετανικής κυβέρνησης θα ήταν οι Ελληνοκύπριοι με τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο και όχι η ελληνική κυβέρνηση. Αξιοσημείωτο ήταν ότι εξαιτίας του πογκρόμ η Άγκυρα είχε περιέλθει σε απομόνωση και δεν μπορούσε να συμμετάσχει με οποιονδήποτε τρόπο στις συνομιλίες. Αυτό που πρέπει όμως να καταστεί σαφές είναι ότι η Τουρκία δεν είχε διαγραφεί ως παράγων από το Κυπριακό, οι απόψεις της και τα συμφέροντά της λαμβάνονταν υπόψη από το Λονδίνο κατά την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων. Η Ελλάδα βρισκόταν σε πολιτική μετάβαση με την έναρξη των συνομιλιών, καθώς στις 5 Οκτωβρίου, την επομένη του θανάτου του στρατάρχη Παπάγου, ο βασιλιάς Παύλος ανέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον έως τότε υπουργό Δημοσίων Έργων, Κωνσταντίνο Καραμανλή. Από αμερικανικές εκθέσεις του Σεπτεμβρίου του 1955 προκύπτει ότι ο Καραμανλής θεωρούσε αναγκαία την επίτευξη ενός συμβιβασμού στο Κυπριακό με βάση τον οποίο θα αναγνωριζόταν η αρχή της αυτοδιάθεσης για τους Κυπρίους, αλλά η εφαρμογή της θα τοποθετείτο στο απώτερο μέλλον. Έως τότε θα εφαρμοζόταν ένα σύστημα αυτοκυβέρνησης. Οι επιμέρους ρυθμίσεις απετέλεσαν θέμα των συνομιλιών από τις αρχές Οκτωβρίου του 1955 έως το τέλος Φεβρουαρίου του 1956. Η βρετανική κυβέρνηση αναγνώριζε την αυτοδιάθεση χωρίς να προσδιορίζει την ημερομηνία εφαρμογής της. Η αίσθηση που αποκόμισαν οι Ελληνοκύπριοι που εμπλέκονταν στις συνομιλίες ήταν ότι αυτή θα εφαρμοζόταν σε ένα διάστημα μεταξύ τεσσάρων και επτά ετών. Στο επίπεδο των θεσμών, ο στρατάρχης Χάρντινγκ πρότεινε τη διατήρηση των αρμοδιοτήτων για τις εξωτερικές σχέσεις, την άμυνα

και την εσωτερική ασφάλεια από τον κυβερνήτη. Πρότεινε επίσης τη σύσταση νομοθετικού σώματος το οποίο θα ήταν κατά πλειοψηφία αιρετό, αλλά προβλεπόταν και η συμμετοχή μελών διορισμένων από τον κυβερνήτη τα οποία θα διέθεταν την πλειοψηφία μαζί με τους εκλεγμένους Τουρκοκύπριους βουλευτές, γεγονός που εξουδετέρωνε την ελληνοκυπριακή πλειοψηφία στο πλαίσιο της νέας θεσμικής ισορροπίας.¹⁰

Το λεγόμενο Σχέδιο Χάρντινγκ θεωρείται η πρώτη από τις λεγόμενες χαμένες ευκαιρίες για την επίλυση του Κυπριακού. Κάτι τέτοιο πρέπει να γίνεται δεκτό με κάποια επιφύλαξη. Οι αγγλοαμερικανικές συνομιλίες για το θέμα που είναι προσιτές στην έρευνα δείχνουν ότι επιμέρους, αλλά κρίσιμα, ζητήματα παρέμεναν εκκρεμή. Ένα ήταν η χορήγηση γενικής αμνηστίας στους άνδρες της ΕΟΚΑ, απαραίτητη προϋπόθεση για την ειρήνευση της νήσου, αλλά και η σύνθεση του νομοθετικού σώματος, καθώς οι Ελληνοκύπριοι επέμεναν εύλογα σε ελληνοκυπριακή πλειοψηφία, ενώ οι Τούρκοι σε ίση εκπροσώπηση των δύο κοινοτήτων. Όπως γίνεται προφανές, αν και η Άγκυρα δε συμμετέσχε στις συνομιλίες, οι απόψεις της λαμβάνονταν υπόψη.¹¹

Τον Δεκέμβριο του 1956 υποβλήθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση ένα νέο σχήμα αυτοκυβέρνησης, το Σχέδιο Ράντκλιφ, το οποίο μπορούσε να αποτελέσει τη βάση ενός μεταβατικού συστήματος αυτοκυβέρνησης. Το πρόβλημα βρισκόταν εκτός του κειμένου του σχεδίου, καθώς η βρετανική κυβέρνηση εισήγαγε την αρχή της λεγόμενης διπλής αυτοδιάθεσης, δηλαδή αναγνώριζε δικαίωμα αυτοδιάθεσης τόσο στους Ελληνοκυπρίους όσο και στους Τουρκοκυπρίους, εισήγαγε δηλαδή το ενδεχόμενο της διχοτόμησης.

Παράλληλα, η αποτυχία της αγγλογαλλικής επέμβασης στο Σουέζ οδήγησε σε μια μείζονα αναθεώρηση της βρετανικής πολιτικής στο Κυπριακό. Η Κύπρος δεν ήταν πλέον αναγκαία καθ' ολοκληρία στη

10. Για τις συνομιλίες, βλ. Νίκος Κρανιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου-Χάρντινγκ 1955-1956*, «Ολκός», Αθήνα 1987.

11. Πρακτικό συζήτησης Kirkpatrick/Allen, 15 Μαρτίου 1956, FRUS 1955-1957, XXIV, σελ. 351-353.

Βρετανία ως βάση για τη συρρικνωμένη βρετανική παρουσία στη Μέση Ανατολή. Αρκούσε γι' αυτό η εξασφάλιση εκτεταμένων βρετανικών βάσεων στο νησί.

Ποια θα ήταν όμως η πολιτική διευθέτηση του Κυπριακού αν η ένωση και η διχοτόμηση αποκλείονταν αμοιβαία; Τον Μάρτιο του 1957 ο αντιπρόσωπος της Ινδίας στα Ηνωμένα Έθνη Κρίσνα Μένον έκανε λόγο για ανεξαρτησία, ενώ και διαθέσιμα έγγραφα στα αμερικανικά αρχεία δίνουν το περίγραμμα μιας λύσης του Κυπριακού στη βάση της ανεξαρτησίας με τρόπο ανάλογο με αυτόν των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου του Φεβρουαρίου του 1959. Η λογική του Μένον προέκυπτε ευθέως από την ιστορική εμπειρία των πρώην αποικιών που ήταν πλέον ανεξάρτητα κράτη. Καθώς η αυτοδιάθεση είχε ασκηθεί εντός των ορίων της επικρατείας που είχαν χαράξει παλαιότερες, αλλά και οι αποικιακές, αυτοκρατορίες, κατανοεί κανείς την προφανή πολιτική σκοπιμότητα να μη γίνουν δεκτά αιτήματα εθνοτικής αυτοδιάθεσης, αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε αποσχίσεις και διαμελισμό των νέων ανεξάρτητων κρατών. Συνεπώς ο Μένον πρότεινε να αντιμετωπιστεί η Κύπρος ως περίπτωση αποικίας που επεδίωκε ανεξαρτησία και όχι ως ένα εθνικό κίνημα που εγγραφόταν στην ελληνική αλυτρωτική πολιτική του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Το 1957 το σχήμα αυτό ήταν πλέον ευπρόσδεκτο, καθώς η ένωση που επεδίωκε η Ελλάδα και η διχοτόμηση που πρόβαλλε η Άγκυρα ήταν αμοιβαία αποκλειστικές. Σε αυτή τη βάση οικοδομήθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία με τις συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου του Φεβρουαρίου του 1959. Η Κυπριακή Δημοκρατία ήταν ως προς τη μορφή της ενιαίο κράτος, αλλά ταυτόχρονα συνεταιρικό και δικαιονοτικό, καθώς η διάρθρωσή της βασιζόταν σε έναν πολύπλοκο μηχανισμό κατανομής της εξουσίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων, της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής, που αποτελούσαν συστατικά στοιχεία της πολιτικής δομής της. Το κράτος είχε Πρόεδρο της Δημοκρατίας εκλεγόμενο από τους Έλληνες και Αντιπρόεδρο ο οποίος εκλεγόταν από τους Τούρκους. Διέθεταν και οι δύο δικαίωμα veto στο εκτελεστικό και το νομοθετικό πεδίο. Το υπουργικό συμβούλιο αποτελείτο από Έλληνες και Τούρκους σε αναλογία 7:3, και η Βου-

λή των Αντιπροσώπων από τις δύο κοινότητες κατά την ίδια αναλογία. Νομοσχέδια κρίσιμης σημασίας για τη λειτουργία του κράτους, όπως τα φορολογικά, έπρεπε να εγκρίνονται με χωριστή πλειοψηφία από κάθε κοινότητα. Η δημόσια υπηρεσία προβλεπόταν να στελεχωθεί σε αναλογία 75:25 και ο στρατός σε αναλογία 60:40. Από τη διεθνή πλευρά της διευθέτησης, η Βρετανία επρόκειτο να διατηρήσει δύο βάσεις κατά κυριαρχία, έκτασης 256 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Οι βάσεις αυτές επρόκειτο να υποστηρίξουν τα υπολείμματα της βρετανικής παρουσίας στη Μέση Ανατολή, αλλά και να αποτελέσουν ασφαλή ερείσματα των αμερικανικών δυνάμεων. Πέραν αυτού, συναπτόταν μια συνθήκη εγγύησης μεταξύ της Βρετανίας, της Ελλάδας και της Τουρκίας. Σύμφωνα με το Άρθρο 4 της Συνθήκης, οι εγγυήτριες δυνάμεις, είτε από κοινού είτε χωριστά, είχαν δικαίωμα επέμβασης προκειμένου να αποκαταστήσουν τη συνταγματική τάξη εάν αυτή είχε διασαλευθεί. Αυτό θα ήταν το νομικό έρεισμα της τουρκικής απόβασης το 1974. Τέλος, με μια συνθήκη συμμαχίας, η Ελλάδα και η Τουρκία διατηρούσαν στην Κύπρο στρατιωτική δύναμη 950 και 650 ανδρών αντιστοίχως.

Όπως είναι προφανές, η διευθέτηση αυτή ήταν πολύπλοκη και δυσχερής στην εφαρμογή της ακόμα και αν υπήρχε αμοιβαία εμπιστοσύνη, η οποία έλειπε. Οι Ελληνοκύπριοι θεώρησαν τη διευθέτηση, τόσο ως προς τις εσωτερικές όσο και ως προς τις διεθνείς όψεις της, ως απαράδεκτο περιορισμό της αυτοδιάθεσης και του δικαιώματος της πλειοψηφίας να κυβερνά. Οι Τουρκοκύπριοι, παρά τα εκτεταμένα δικαιώματά τους, θεώρησαν ότι η διευθέτηση τελούσε υπό διαρκή αμφισβήτηση, ρητή ή άρρητη, καθώς πίστευαν ότι οι Ελληνοκύπριοι ήταν δεσμευμένοι στην ένωση. Από θεσμική άποψη η Δημοκρατία αντιμετώπισε σύντομα δυσλειτουργίες, καθώς οι Ελληνοκύπριοι αρνήθηκαν να εφαρμόσουν τη διάταξη για συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων κατά 25% στη δημόσια υπηρεσία, ισχυριζόμενοι ότι δεν υπήρχαν αρκετοί ικανοί Τουρκοκύπριοι ώστε να καλυφθεί το ποσοστό που προβλεπόταν για αυτούς. Σε αντίποινα, οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές καταψήφισαν τα φορολογικά νομοσχέδια, με συνέπεια η Δημοκρατία να μείνει χωρίς φορολογική νομοθεσία. Στις αρχές του

1962 το συνταγματικό αδιέξοδο ήταν προφανές, και ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος άρχισε να κλίνει προς την επιλογή της αναθεώρησης του συντάγματος.

Παρά τους συνταγματικούς περιορισμούς, η ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν ένα γεγονός καθοριστικό για την εξέλιξη του Κυπριακού. Εφεξής η Αθήνα δεν ήταν σε θέση να επιβάλλει την πολιτική της στο Κυπριακό παρακάμπτοντας τις ενστάσεις των Ελληνοκυπρίων. Αυτοί διέθεταν πλέον μια κρατική δομή, πόρους και διεθνή εκπροσώπηση. Οι αποκλίσεις μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας ήταν σημαντικές: Στην εξωτερική πολιτική η Κυπριακή Δημοκρατία είχε αποφύγει τη σύγκλιση με την Ατλαντική Συμμαχία, παρά τη «συμφωνία κυρίων» μεταξύ των πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Τουρκίας, Καραμανλή και Μεντερές. Η επιλογή αυτή προέκυπτε από την πεποίθηση των Ελληνοκυπρίων ότι οι περιορισμοί στην αυτοδιάθεση και στο συνταγματικό πλαίσιο της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν συνέπεια της ταύτισης της Ελλάδας με τα στρατηγικά συμφέροντα του ΝΑΤΟ και των Ηνωμένων Πολιτειών. Στο πλαίσιο αυτό, η Κυπριακή Δημοκρατία θα έπαιζε ενεργό ρόλο στο κίνημα των Αδεσμεύτων και θα διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τη Σοβιετική Ένωση και το Ανατολικό μπλοκ. Η πολιτική αυτή αντανάκλατο και στο εσωτερικό, καθώς η ελληνοκυπριακή πολιτική σκηνή διαμορφώθηκε στη βάση μιας συνύπαρξης των αστικών πολιτικών δυνάμεων, που εκπροσωπούσε σε γενικές γραμμές ο Μακάριος, με την κομμουνιστική Αριστερά, το Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζομένου Λαού (ΑΚΕΛ). Η ύπαρξη της Κυπριακής Δημοκρατίας σήμαινε επίσης ανταγωνισμό μεταξύ Αθήνας και Λευκωσίας, με την πρώτη, ως το λεγόμενο εθνικό κέντρο του Ελληνισμού, να διατηρεί αξίωση προβαδίσματος έναντι της Λευκωσίας, και τη δεύτερη να επιμένει ότι είχε το δικαίωμα να εκπροσωπεί κυριαρχικά τον κυπριακό Ελληνισμό. Η απόκλιση αυτή θα αντανάκλούσε σταδιακά και μια απόκλιση ως προς την επιθυμητή λύση. Ήδη από τον Απρίλιο του 1963 ο Μακάριος, στο πλαίσιο των επαφών του με ξένους διπλωμάτες, εισήγαγε τη διάκριση μεταξύ της ένωσης ως ιδεώδους, και της ανεξαρτησίας ως ρεαλιστικής λύσης. Η διάκριση αυτή θα γινόταν δημόσια μόλις τον Ιανουάριο του

1968, αλλά στην πραγματικότητα διείπε την πολιτική του Μακαρίου ήδη από το 1963.

Στις 30 Νοεμβρίου 1963 ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος υπέβαλε το σχέδιο τροποποίησης του συντάγματος του 1960, τα λεγόμενα «13 Σημεία».¹² Αυτά προέβλεπαν την εξάλειψη των δικαιωμάτων αρνησικυρίας των Τουρκοκυπρίων στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία. Η πρόταση απορρίφθηκε από την Τουρκία, και στις 21 Δεκεμβρίου 1963 ξέσπασε στη Λευκωσία ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο κοινοτήτων, οι οποίες τα προηγούμενα χρόνια είχαν συγκροτήσει και εξοπλίσει παραστρατιωτικές ομάδες, οι Ελληνοκύπριοι σε εφαρμογή του Σχεδίου Ακρίτας και οι Τουρκοκύπριοι την οργάνωση TMT με την ενίσχυση της Τουρκίας.

Με την έναρξη των διακοινοτικών συγκρούσεων οι Τουρκοκύπριοι αποσύρθηκαν από τις κρατικές δομές. Από τις συγκρούσεις, οι οποίες διήρκεσαν έως τον Μάρτιο του 1964, προέκυψε ότι οι Ελληνοκύπριοι έθεσαν υπό έλεγχο περίπου το 95% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας. Οι Τουρκοκύπριοι περιορίστηκαν στο υπόλοιπο, το οποίο συνίστατο σε θύλακες, δηλαδή διάσπαρτες εδαφικές ζώνες τις οποίες ενίσχυε οικονομικά και με οπλισμό η Τουρκία.

Από διεθνή άποψη, η Βρετανία, ως εγγυήτρια δύναμη, επιχείρησε αρχικά να υποβοηθήσει στην εξεύρεση μιας πολιτικής λύσης συγκαλώντας συνδιάσκεψη των εγγυητριών δυνάμεων και των δύο κοινοτήτων στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1964. Η συνδιάσκεψη απέτυχε, καθώς οι απόψεις των δύο πλευρών ήταν διαμετρικά αντίθετες, με τους Ελληνοκύπριους να υποστηρίζουν τα 13 Σημεία και τους Τουρκοκύπριους την ομοσπονδιακή λύση του προβλήματος, η οποία κατά τους Ελληνοκύπριους ισοδυναμούσε με προκαταρκτικό στάδιο της διχοτόμησης.

Ακολούθησε, στις 25 Ιανουαρίου 1964, η άμεση παρέμβαση στο Κυπριακό από την πλευρά των Ηνωμένων Πολιτειών. Ήταν συνέ-

12. Για το Κυπριακό κατά την περίοδο 1963-1967, Σωτήρης Ριζάς, *Ένωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, «Βιβλιόγραμμα», Αθήνα 2000.

πεια του γεγονότος ότι ο βρετανικός παράγων αντιλαμβανόταν ότι δεν ήταν σε θέση να μεσολαβήσει για την επίτευξη πολιτικής λύσης. Κατόπιν αυτού, η περαιτέρω εμπλοκή του θα έθετε σε κίνδυνο την ακώλυτη λειτουργία των βρετανικών βάσεων.¹³

Τον χειρισμό του θέματος τον ανέλαβε ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών Τζορτζ Μπολ. Στο τέλος Ιανουαρίου και στις αρχές Φεβρουαρίου 1964 ο Μπολ παρουσίασε σε διάφορες παραλλαγές ένα σχέδιο που προέβλεπε την αποστολή στην Κύπρο μιας ειρηνευτικής δύναμης αποτελούμενης από στρατιωτικά αποσπάσματα κρατών-μελών του NATO με στόχο την ειρήνευση στο νησί και εν συνεχεία την αναζήτηση μιας πολιτικής λύσης βασισμένης στον σχηματισμό καντονίων. Ήταν ένα είδος ομοσπονδιακού συστήματος το οποίο θα συνεννοείτο από μικρές περιφέρειες σε εθνοτική βάση, δηλαδή με πληθυσμό κατά πλειοψηφία ελληνοκυπριακό ή τουρκοκυπριακό αλλά όχι διαχωρισμένους σε δύο μεγάλες συμπαγείς εθνοτικά ζώνες. Το Σχέδιο Μπολ προσέκρουσε στην αντίθεση του Μακαρίου. Ο αρχιεπίσκοπος είχε σταθερή πολιτική βάση στην Κύπρο, υποστηριζόταν από μεγάλο μέρος των αστικών πολιτικών δυνάμεων και την κομμουνιστική Αριστερά. Η Ελλάδα υπόκειτο σε εσωτερική πολιτική εκκρεμότητα, καθώς επρόκειτο να διεξαχθούν βουλευτικές εκλογές στις 16 Φεβρουαρίου 1964. Συνεπώς, η όποια παρέμβαση της Αθήνας στο Κυπριακό ήταν στη δεδομένη στιγμή αδύναμη. Απέβλεπε, και το πέτυχε, στο να αξιοποιήσει τους περιορισμούς που έθετε ο Ψυχρός Πόλεμος στην αμερικανική πολιτική, καθώς στις αρχές Φεβρουαρίου του 1964 εκδηλώθηκε δημόσια η σοβιετική υποστήριξη προς την Κυπριακή Δημοκρατία. Η αποστολή δυνάμεων του NATO θα σήμαινε την περιέλευση της Κύπρου υπό τον έλεγχο της Ατλαντικής Συμμαχίας και την αδυναμία του Μακαρίου να έχει περαιτέρω λόγο στις εξελίξεις. Συνιστούσε μια μορφή περιορισμένης διεθνοποίησης, όπως την αποκάλυψε ο Γιάννος Κρανιδιώτης, σε αντιδιαστολή προς την

13. Για την κρίση του 1963-1964, την αμερικανική παρέμβαση και τα σχέδια Άτσεσον, βλ. Ριζάς, *Ένωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία* και Nicolet, *United States Policy towards Cyprus*.

πλήρη διεθνοποίηση, η οποία συνίστατο σε προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και η σύνθεση του Οργανισμού, μετά την αποαποικιοποίηση στις αρχές της δεκαετίας του 1960, σήμαιναν ότι οι πρώην αποικίες, κατά κανόνα μέλη του κινήματος των Αδεσμεύτων, και η Σοβιετική Ένωση με το Ανατολικό μπλοκ θα κινητοποιούνταν υπέρ της Κυπριακής Δημοκρατίας και θα έθεταν περιορισμούς στην αμερικανική πολιτική.

Όταν έγινε σαφές ότι ο Μακάριος δεν επρόκειτο να αποδεχθεί τις προτάσεις Μπολ, η βρετανική κυβέρνηση, σε συνεννόηση με την αμερικανική, αποφάσισε να προσφύγει στα Ηνωμένα Έθνη προκειμένου να διατηρήσει έναν στοιχειώδη έλεγχο της συζήτησης στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Η συζήτηση κατέληξε στις 4 Μαρτίου 1964 στην Απόφαση 186 του Συμβουλίου Ασφαλείας. Με την απόφαση αυτή, η κυβέρνηση υπό τον αρχιεπίσκοπο Μακάριο, παρά το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι είχαν αποχωρήσει από τις κρατικές δομές, αναγνωριζόταν ως η μόνη νόμιμη κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Από την άλλη πλευρά, η Απόφαση 186 εξακολουθούσε να αναγνωρίζει ως ισχύουσες τις συνθήκες εγγύησης και συμμαχίας, δεν κατέλυε δηλαδή τους διεθνείς περιορισμούς της κυριαρχίας της Κυπριακής Δημοκρατίας. Τέλος, παρά το γεγονός ότι αναγνώριζε τη νομιμότητα της κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας, δεχόταν επίσης ότι υφίστατο συνταγματική και πολιτική εκκρεμότητα η οποία έπρεπε να επιλυθεί με τροποποιήσεις του συντάγματος. Για τον σκοπό αυτό προβλεπόταν η ανάληψη μεσολαβητικής προσπάθειας από τα Ηνωμένα Έθνη με τον διορισμό ενός μεσολαβητή εκ μέρους του Οργανισμού.

Η απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας ήταν σημείο καμπής για την αμερικανική πολιτική. Οι Αμερικανοί ιθύνοντες θεωρούσαν ότι το νέο διεθνές πλαίσιο του Κυπριακού σήμαινε απώλεια του ελέγχου των εξελίξεων από την πλευρά της Δύσης και, σε βάθος χρόνου, δυνατότητες αύξησης της σοβιετικής επιρροής στην Κύπρο και στην ευρύτερη περιοχή της. Όπως είχε εξελιχθεί η κατάσταση, η καλύτερη λύση φαινόταν να είναι μια μορφή ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, προκειμένου να εξασφαλιστεί μόνιμα ο έλεγχος του νησιού από

μια συμμαχική χώρα. Το θέμα που υπήρχε ήταν το αντάλλαγμα που έπρεπε να δοθεί στην Τουρκία προκειμένου να αποσπαστεί η συνάνεσή της. Στην Ελλάδα, είχε αναδειχθεί από τις εκλογές της 16ης Φεβρουαρίου 1964 μια νέα κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου, με ευρεία λαϊκή και κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου συμμεριζόταν τον προβληματισμό σχετικά με την πιθανή μετατροπή της Κύπρου σε «Κούβα της Μεσογείου». Ήταν πεπεισμένος ενωτικός, πίστευε ότι η Αθήνα ήταν το εθνικό κέντρο και έπρεπε να προηγείται της Λευκωσίας, και θεωρούσε την αδέσμευτη ανεξαρτησία ενδιάμεσο στάδιο προς την ένωση. Ήλπιζε όμως ότι θα μπορούσε να επιτύχει την ένωση χωρίς αντάλλαγμα προς την Τουρκία. Στη σκέψη του βάραινε το γεγονός ότι θεωρούσε τον Μακάριο έναν επικίνδυνο παίκτη ο οποίος έτεινε να αιφνιδιάζει την Αθήνα και να μη λαμβάνει υπόψη του τις δεσμεύσεις που προέκυπταν από την εξωτερική της πολιτική και τον γενικότερο γεωπολιτικό της προσανατολισμό προς τη Δύση. Ταυτόχρονα όμως κατανοούσε ότι η Ελλάδα έπρεπε να συνδράμει την Κύπρο στο πρόβλημα ασφαλείας της, που συνίστατο σε μια διαρκή απειλή τουρκικής εισβολής, και τούτο άσχετα από το γεγονός ότι τα αποβατικά μέσα των τουρκικών Ενόπλων Δυνάμεων δεν ήταν αξιόλογα το 1964. Η βαθμιαία αποστολή στην Κύπρο, στο διάστημα μεταξύ Μαρτίου και Ιουνίου 1964, μιας ελληνικής μεραρχίας δύναμης 7.000 ανδρών έτεινε να ενισχύσει την άμυνα της Κύπρου, αν και η ισχυρή αυτή ελληνική δύναμη δε διέθετε αεροπορική κάλυψη και, σε περίπτωση σύγκρουσης, θα μπορούσε να βρεθεί εκτεθειμένη έναντι της τουρκικής αεροπορίας. Ταυτόχρονα όμως η ελληνική στρατιωτική παρουσία εγκαινίαζε και μια μακρά, δεκαετή, ένταση στις σχέσεις των Ελληνοκυπρίων και των Ελλήνων στρατιωτικών, καθώς η δύναμη αυτή θεωρείτο από τους πρώτους μέσο επιβολής της θέλησης της Αθήνας στην Κύπρο, και στον Μακάριο ειδικότερα. Η κάθοδος μάλιστα στην Κύπρο του στρατηγού Γρίβα, ιστορικού ηγέτη της ΕΟΚΑ, τον Ιούνιο του 1964 και η ανάθεση σε αυτόν της αρχιστρατηγίας του συνόλου των δυνάμεων, της μεραρχίας και της σχηματιζόμενης τότε Εθνικής Φρουράς, δηλαδή ενός τακτικού στρατού της Κυπριακής Δημοκρατίας,

έτεινε να προσωποποιεί μια μέλλουσα πιθανή διαμάχη εντός του ελληνοκυπριακού στρατοπέδου. Ο Γρίβας παρέμενε σκληρός αντικομμουνιστής και ενωτικός, σε αντίθεση προς τον Μακάριο, που διέθετε ασυνήθιστη τακτική ευλυγισία και συνεργαζόταν με την Αριστερά στην Κύπρο και το Ανατολικό μπλοκ διεθνώς και έτεινε να μην αποδέχεται μια ένωση με αποζημίωση της Τουρκίας.

Ο Παπανδρέου αποδέχθηκε με δυσκολία την αμερικανική μεσολάβηση, η οποία εκδηλώθηκε μετά την παρέμβαση του Τζόνσον προς την Άγκυρα τον Ιούνιο του 1964, καθώς δεν ήθελε να εμπλακεί σε διμερή διαπραγματεύση με την Τουρκία με αμερικανική επιδιαιτησία. Το σχήμα των συνομιλιών ήταν ιδιόρρυθμο, καθώς τα Ηνωμένα Έθνη είχαν θέσει ήδη σε τροχιά μια μεσολαβητική προσπάθειά τους με βάση το Ψήφισμα 186 του Μαρτίου 1964. Οι διαπραγματεύσεις επρόκειτο να διεξαχθούν στη Γενεύη τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 1964. Ο πρώην υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών Ντιν Άτσεσον θα είχε συνομιλίες, ως «βοηθός» του μεσολαβητή των Ηνωμένων Εθνών, χωριστά με έναν Τούρκο και έναν Έλληνα εκπρόσωπο, φόρμουλα που διατηρούσε τυπικά τον ρόλο των Ηνωμένων Εθνών. Στην πραγματικότητα όμως επρόκειτο για διαπραγματευτική διαδικασία στην οποία δε συμμετείχε η Κυπριακή Δημοκρατία. Πράγματι, η βασική παραδοχή στην αμερικανική πρωτοβουλία ήταν ότι το Κυπριακό έπρεπε να θεωρηθεί διμερής ελληνοτουρκική διαφορά η οποία έπρεπε να επιλυθεί στη βάση της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, με εδαφική αποζημίωση για την Τουρκία. Η έκταση της εδαφικής αποζημίωσης θα καθόριζε τον χαρακτήρα του σχεδίου: θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα σχήμα ένωσης αν η εδαφική αποζημίωση της Τουρκίας ήταν περιορισμένη, ενώ, στην αντίθετη περίπτωση, θα μπορούσε να θεωρηθεί σχήμα διπλής ένωσης, δηλαδή διχοτόμησης.

Το σχέδιο Άτσεσον, τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη εκδοχή του, προέβλεπε την ένωση του μεγαλύτερου μέρους της Κύπρου με την Ελλάδα, έναντι εδαφικής αποζημίωσης για την Τουρκία. Στην πρώτη εκδοχή, του τέλους Ιουλίου του 1964, προβλεπόταν η παραχώρηση του 10%-11% του κυπριακού εδάφους στην Άγκυρα κατά κυριαρχία. Προφανές είναι ότι στην πρώτη περίπτωση έμοιαζε περισσότερο

ρο με διπλή ένωση. Θεωρώντας μάλιστα ότι το πρώτο σχέδιο προέβλεπε ευρεία αυτοδιοίκηση για τους Τουρκοκυπρίους, οι πιθανότητες αποδοχής του ήταν μηδαμινές λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση είχε συζητήσει το σχέδιο με τον Μακάριο επιδιώκοντας την αποδοχή του. Η απόρριψη του πρώτου αυτού σχεδίου από τον αρχιεπίσκοπο, ο οποίος το θεώρησε διχοτομικό, οδηγούσε σε μια νέα φάση κατά την οποία, εκτός του θέματος της ουσίας τής λύσης, αποκτούσε καίρια σημασία ο τρόπος με τον οποίο η όποια λύση θα επιβαλλόταν στους Ελληνοκυπρίους. Κατόπιν του ναυαγίου του πρώτου σχεδίου, η αμερικανική πολιτική επεδίωξε τη διαμόρφωση ενός νέου σχεδίου λαμβάνοντας υπόψη περισσότερο τις βλέψεις της Αθήνας και της προσπάθειάς της να καταστήσει τη λύση αποδεκτή στην ελληνική και ελληνοκυπριακή κοινή γνώμη. Στη δεύτερη εκδοχή του σχεδίου Άτσεσον, αυτή της 20ής Αυγούστου, προβλεπόταν η παραχώρηση στην Τουρκία του 5% του εδάφους του νησιού με καθεστώς εκμίσθωσης. Το νέο σχέδιο δεν εξασφάλισε την αποδοχή της Τουρκίας. Ο πρωθυπουργός Ισμέτ Ινονού επεσήμαινε στους Αμερικανούς ότι η Τουρκία δεν ήταν μεγάλη δύναμη, ώστε να είναι σε θέση να κρατήσει τη θέση της στην Κύπρο υπό καθεστώς μίσθωσης. Η κατακλείδα ήταν ότι, αν η Ουάσινγκτον επέμενε, η Τουρκία δε θα συνέπραττε σε λύση αυτού του είδους. Η δήλωσή του δεν υποδήλωνε οπωσδήποτε ανοχή. Το πιθανότερο ήταν ότι, παρά το κύρος του μεταξύ του στρατού, ο Ινονού θα έχανε τον έλεγχο της κατάστασης αν η Τουρκία υφίστατο μια διευθέτηση αυτού του είδους. Λίγες μέρες μετά, ο Αμερικανός στρατηγός Πόρτερ, ειδικός απεσταλμένος στην Άγκυρα προκειμένου να πληροφορηθεί τις απόψεις του τουρκικού στρατιωτικού κατεστημένου, ανέφερε στην Ουάσινγκτον ότι οι Τούρκοι στρατηγοί ήταν αντίθετοι στο σχέδιο.¹⁴ Παράλληλα, η βρετανική κυβέρνηση αλλά και ο Αμερικανός πρεσβευτής στο Λονδίνο Ντέιβιντ Μπρους, έμπειρος διπλωμάτης και στέλεχος της αμερικανικής υπηρεσίας πληροφοριών στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, επεσήμαιναν ότι η

14. Αμερικανική Πρεσβεία Άγκυρας προς State Department, 25 Αυγούστου 1964, State Department Central Foreign Policy Files CYP 27 POL, box 2091.

υπερβολική πίεση στην Άγκυρα για την αποδοχή του δεύτερου σχεδίου Άτσεσον θα μπορούσε να οδηγήσει σε διάρρηξη των σχέσεων της Τουρκίας με τις συμμαχίες της, το ΝΑΤΟ και το CENTO.¹⁵ Παράλληλα με τις διπλωματικές επαφές εξελισσόταν ένα πολύπλοκο παιχνίδι που αφορούσε τον τρόπο επιβολής του δεύτερου σχεδίου Άτσεσον. Ο Παπανδρέου θεωρούσε ότι η ισορροπία της λύσης ήταν ευνοϊκή για την Ελλάδα και το αντάλλαγμα για την Τουρκία μικρό, αλλά αντιμετώπισε την αντίδραση του Μακαρίου και αντιλήφθηκε ότι η αποδοχή του σχεδίου συνεπαγόταν την αναγκαστική επιβολή του στην Κυπριακή Δημοκρατία. Αν και η Ελλάδα διέθετε τα μέσα για να επιβάλει την πολιτική της και η αμερικανική πλευρά ευνοούσε την ανάληψη αυτού του εγχειρήματος, ήταν προφανές σε έναν έμπειρο πολιτικό, όπως ο Παπανδρέου, ότι η ανατροπή του Μακαρίου συνεπαγόταν υψηλό πολιτικό κόστος για την ελληνική κυβέρνηση. Συνεπαγόταν επίσης και ένα υψηλό ρίσκο στις σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία. Συνεπαγόταν, τέλος, και ένα ρίσκο στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, καθώς ήδη στις 15 Αυγούστου η Σοβιετική Ένωση είχε εκδηλώσει την υποστήριξή της προς τον Μακάριο, κίνηση την οποία δεν μπορούσε να αγνοήσει η Αθήνα. Ήδη στις 19 Αυγούστου η ελληνική κυβέρνηση είχε προτείνει στον Μακάριο την κήρυξη μονομερώς της ένωσης της Ελλάδας με την Κύπρο. Ο Μακάριος απέρριψε την πρόταση, η οποία ασφαλώς, ακόμα και αν γινόταν δεκτή από τους Ελληνοκυπρίους, δε σήμαινε αυτοματισμό για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αλλά μια κρίση με την Τουρκία στην οποία θα έπρεπε να καταβληθεί ένα αντίτιμο. Η υπόθεση εγκαταλείφθηκε, όπως δεν επρόκειτο να προωθηθεί και ένα παράτολμο σχέδιο που προέβλεπε τη μονομερή ανακήρυξη της ένωσης και την παράλληλη απόβαση τουρκικής δύναμης με στόχο τη χάραξη μιας νέας συνοριακής γραμμής σε ένα σημείο όπου θα σταματούσε η προέλαση του τουρκικού στρατού. Όπως συνειδητοποιήθηκε στην Ουάσινγκτον, το σενάριο

15. Bruce (Αμερικανική Πρεσβεία Λονδίνου) προς State Department, 24 Αυγούστου 1964, State Department Central Foreign Policy Files CYP 27 POL, box 2091.

αυτό μπορούσε να οδηγήσει σε ελληνοτουρκική σύγκρουση, και εγκαταλείφθηκε σε επίπεδο Λευκού Οίκου στις 8 Σεπτεμβρίου.¹⁶

Η προσπάθεια εγκαταλείφθηκε από την πλευρά των Αμερικανών, και στην Κύπρο απέμεινε μια ασταθής ισορροπία η οποία ευνοούσε τους Ελληνοκυπρίους και τον Μακάριο. Τα σχέδια Άτσεσον είχαν αφήσει όμως μια υποθήκη στην Αθήνα μεταξύ μιας μερίδας του πολιτικού προσωπικού, καθώς και στρατιωτικών οι οποίοι πίστευαν, μάλλον εσφαλμένα όπως έδειξαν οι εξελίξεις, ότι ήταν δυνατή μια λύση ένωσης με περιορισμένη εδαφική αποζημίωση για την Τουρκία. Στις Ηνωμένες Πολιτείες το σχέδιο Άτσεσον άφησε μια άλλου είδους υποθήκη. Αν το σενάριο μιας συμφωνημένης επέμβασης Ελλάδας και Τουρκίας στην Κύπρο υπό την επιδιαιτησία των Ηνωμένων Πολιτειών εγκαταλείφθηκε, οι διαμορφωτές της αμερικανικής πολιτικής διευκρίνιζαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αποδέχονταν ένα τέτοιο αποτέλεσμα αν αυτό μπορούσε να προκύψει από ενέργειες της Αθήνας και της Άγκυρας.¹⁷

Τα επόμενα χρόνια επιχειρήθηκε τρεις φορές η ανάληψη διαπραγματεύσεων για μια λύση με βάση την ένωση. Η πρώτη ήταν από την κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου τον Ιούνιο του 1965. Οι συζητήσεις έμειναν σε προκαταρκτικό στάδιο και διακόπηκαν λόγω της πολιτικής κρίσης που ξέσπασε στην Ελλάδα τον Ιούλιο του 1965. Ήδη όμως είχε γίνει σαφές ότι η αξίωση των Τούρκων για εδαφική αποζημίωση εκκινούσε από το 18%. Η δεύτερη απόπειρα ήταν οι διαπραγματεύσεις των υπουργών Εξωτερικών Τούμπα-Τσαγλαγιανγκίλ μεταξύ Ιουνίου και Δεκεμβρίου 1966. Οι συζητήσεις εξελίχθηκαν σε καλό κλίμα, αν και ο Τούμπας εξέλαβε εσφαλμένα τη συνέχισή τους ως διάθεση των Τούρκων να συζητήσουν στη βάση της ένωσης με αντάλλαγμα την παραχώρηση της μίας εκ των δύο βρετανικών βάσεων.

16. Memorandum for the Record, 8 Σεπτεμβρίου 1964, FRUS 1964-1968, XVI, σελ. 308-309.

17. Τηλεφωνική επικοινωνία Bundy/Ball, 11 Σεπτεμβρίου 1964, FRUS 1964-1968, XVI, σελ. 309.

Η κρίση του Κυπριακού το 1974 είχε στην αφετηρία της το πραξικόπημα της δικτατορίας Ιωαννίδη εναντίον του αρχιεπισκόπου Μακαρίου στις 15 Ιουλίου. Αυτό έδωσε στην Τουρκία την ευκαιρία να πραγματοποιήσει την εισβολή που ακολούθησε. Ο Αττίλας Ι, στις 20 Ιουλίου, και ο Αττίλας ΙΙ, στις 14 Αυγούστου, σηματοδότησαν αυτό που έγινε αντιληπτό στην Ελλάδα και την Κύπρο ως η μεγαλύτερη εθνική καταστροφή μετά το 1922. Ο τουρκικός στρατός κατέλαβε και εξακολούθει να κατέχει το 36% του εδάφους του νησιού, ενώ 160.000 Ελληνοκύπριοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και δεν επέστρεψαν, αυτοί ή οι απόγονοί τους. Η διεθνής κοινότητα δεν αναγνώρισε τουρκοκυπριακό κράτος, το οποίο αναγνωρίζει μόνο η Τουρκία, αλλά η κατοχή απέκτησε μόνιμο χαρακτήρα.

Η κρίση του 1974 είχε ωστόσο και μια θετική όψη, καθώς η εθνική καταστροφή στην Κύπρο σηματοδότησε ταυτόχρονα την κατάρρευση της δικτατορίας και τη Μεταπολίτευση, την επιστροφή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Ελλάδα, τον σχηματισμό της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, τη μετάβαση σε ένα νέο κοινοβουλευτικό σύστημα και την εδραίωση της πλέον λειτουργικής δημοκρατίας στη νεότερη ελληνική ιστορία.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧΣΗΣ: 29978